ڊاڪٽر ڪمال ڄامڙو
سنڌي شعبو، وفاقي اردو يونيورسٽي، ڪراچي

شاهه عبداللطيف ڀٽائيءَ وٽ ڌرتيءَ جو تصور

CONCEPT OF MOTHER LAND IN THE POETRY OF SHAH ABDUL LATIF BHITAI

Abstract

All great poets of the world express the love for their native people and their motherland. Shah Abdul Latif Bhitai, the greatest poet of Sindhi language, is no different. His poetry is based on observations, study and wisdom. He travelled continuously for 3 years to different areas of present day Sindh, Balochistan and India. He loved each and every thing about his motherland. Almost all the characters in his poetry belong to Sindh. His heroines and heroes, including Marui, Moomal, Noori, Suhni, Sasui, Jam Jakhro, etc. all are from Sindh.

Despite being from a royal Sayed family, he mostly used his poetic name Abdul Latif. He often accompanied people belonging to the lower classes of the society including *Mirasi*, labourers, farmers and fishermen.

Common people called him Bhitai due to his affection towards his motherland. In this paper, the concept of motherland in the poetry of Shah Abdul Latif has been highlighted.

اعليٰ شاعريءَ بابت مُختلف پيمانا ۽ معيار بيان ڪيا ويا آهن، جن ۾ ترنم جو هُجڻ، تخيل جي سگهارائپ، احساسن ۽ جذبن جي سُهڻي نمُوني عڪاسي، ٻوليءَ جي واڌ وِيجهه ڪرڻ وغيره شامل آهن. يوناني ٻوليءَ جي اسڪالر لان جائينس (Longinus) (213-273ع) شاعريءَ جي پرک جا پنج معيار مقرر ڪيا آهن، جن تي شاهه لطيف جي ڪلام کي مختلف عالمن پرکيو آهي. اهي معيار هن ريت آهن: (1) اعليٰ خيال/ تخيل جي گهرائي (Great Thoughts) (2) جذبن ۽ احساسن جي سگهاري عڪاسي (Strong Emotion) (3) فڪر/نظريي ۽ اظهار جي پختگي (Certain figure of thought and speech) (4) اعليٰ ترين گهاڙيٽو (Noble Diction) (5) لفظن جي ڀلي اڻت/تاڃي پيٽو (Dignified word arrangement). اهي سموريون خوبيون شاهه لطيف صاحب وٽ آهن. انهن جو محور ڌرتي، ٻولي ۽ ڌرتيءَ جا ماڻهو ئي ٿين ٿا. انهن سڀني پيمانن ۽ معيارن ۾ ڌرتيءَ ۽ ڌرتيءَ جي عام ماڻهن جي ڪيل ترجماني شاعريءَ کي اعليٰ درجي

تائين پهچائڻ ۾ سڀ کان وڏيڪ ڪردار ادا ڪري ٿي. مطلب ته ٻوليءَ وارو پيمانو ئي معيار مڃڻي کان مٿانهون آهي. شاهه لطيف جي سمُوري ڪلام جو مرڪز ۽ محور ٻُوليءَ آهي. پنهنجيءَ ٻوليءَ سان محبت ۽ ٻوليءَ کي اوليت ڏيڻ جا عالمي سطح تي نظريا پوءِ مقبُول ٿيا. اسان وٽ انهن کان اڳي اهي نظريا رائج ٿي چُڪا هئا. سُگهڙن کان سواءِ قاضي قادن، شاهه ڪريم ۽ لطف الله قادري به پنهنجي مادري ٻوليءَ ۾ شاعري شروع ڪري چُڪا هُئا. سنڌي ٻوليءَ جي ان تحريڪ کي شاهه لطيف اوج تي پهچايو.

عالمي ادب ۾ پنهنجيءَ مادري ٻوليءَ کي اوليت ڏيڻ جي سلسلي ۾ تيرهين صدي عيسويءَ جي يورپي اديب دانتي (Dante) (1265 کان 1321) جو مثال ڏنو ويندو آهي. هو اٽليءَ جو رهاڪو هو. سندس زماني ۾ اٽليءَ ۾ لاطيني ٻوليءَ جو راڄ هو. هُن ان راڄ کي رد ڪري پنهنجي مادري ٻوليءَ اطالويءَ ۾ لکڻ پڙهڻ جو رواج وڌو. ان حوالي سان ڊاڪٽر فهميده حسين لکي ٿي ته: "دانتي جي مادري زبان اطالوي هئي، جنهن ۾ هن کان اڳ تخليقي اظهار جي همت ڪنهن ڪانه ٿي ڪئي. عام خيال اهو هو ته اها اعليٰ تهذيبي سطح تي ڪانه پهتي آهي، جنهن ۾ اعليٰ ۽ عظيم شاعري پيدا ٿيڻ ممڪن هُجي." (ادبي تنقيد: فن ۽ تاريخ_ص :57)

تنهن هوندي به هن پنهنجيءَ مادري ٻوليءَ ۾ شاعري ڪري پنهنجيءَ ٻوليءَ کي اعليٰ ترين سطح تائين پهچائي ڇڏيو. مادري ٻوليءَ ۾ ماڻهو بهترين طريقي سان اظهار ڪري سگهي ٿو ۽ پنهنجن ڌرتيءَ ڏٽين جي احساسن ۽ جذبن کي پنهنجي اندر ۾ اوتي اعليٰ تخليق وسيلي ٻوليءَ جي سگهه وڌائڻ سان گڏ رهنمائي به ڪري سگهي ٿو. دانتي وانگر لطيف سائينءَ سرڪاري ٻولي فارسيءَ بدران پنهنجي مادري ٻوليءَ سنڌيءَ کي اوليت ڏئي امر ڪري ڇڏيو. هتي ان حوالي سان ڪُجهه مثال ڏجن ٿا.

شاهه لطيف کي اسان ڀٽائي به سڏيون ٿا. ان لقب تي ٿوري نظر وجهنداسين ته پتو پوي ٿو ته شاهه صاحب هڪ غير آباد زمين جي ڀِٽن واري علائقي کي چُونڊي رهائش اختيار ڪئي. جنهن جاءِ تي هُن پنهنجو گهر اَڏيو، اُن کي ڀِٽ شاهه يعني شاهه جي ڀٽ يا ڳوٺ چيو ويو. هُن ان ماڳ جو نالو ڀٽ شاهه پسند ڪيو نه ته ان تي لطيف آباد يا شاهه سائينءَ جي اصل نالي جي نسبت سان ٻيو ڪو نالو به رکي پئي سگهيو پر ائين نه ڪيو ويو. ڀٽ شاهه نالي رکڻ مان ڀٽائي سرڪار جي ڀٽ ۽ اُن جي مٽيءَ سان محبت جو اظهار به ٿئي ٿو. نه رڳو اهو پر هُن پنهنجي اصل نالي عبداللطيف ۾ ڀٽائيءَ جو واڌارو به ڪيو. اهو ئي سبب آهي ته شاهه صاحب جو مُڪمل نالو شاهه عبداللطيف ڀٽائي مشهور آهي.

اسان جي اڪثر بُزرگن خاص ڪري سيدن جي نسبت سندن اصل نسل سان ڳنڍي ويندي آهي. ڪن کي بُخاري سڏيو وڃي ٿو ته ڪن کي نقوي، تقوي ۽ مروندي وغيره سڏيو وڃي ٿو. لطيف سرڪار هِن ٻوليءَ سان پاڻ کي جوڙي ڀٽائي ٿي ويو. سندس اهو

پيچ جيئن پوءِ تيئن پُختو ٿيندي نظر اچي ٿو.

ڀٽائيءَ جو پنهنجيءَ ڌرتيءَ سان پيار وارو رشتو ڄمڻ کان ئي شروع ٿيو هو. جڏهن هُن ڌرتيءَ تي پنهنجن پتڪڙن پيرن سان وکون کڻڻ شروع ڪيون ته ڪيس ڄڻ منزل ملي وئي ۽ روح جي راحت رسي وئي. هُن هروقت پنهنجن ماڻهن کي ساهه ۾ سانڍيو.

آڳر جيڏا پيرڙا ، ڌرتيءَ منجهه ڌريام
جتي جنب جيڏئين، جتي ڳارڳريام
سيئي ساهه سريام، سيئي راحت روح جي

(سُرمارئي. ڊاڪٽر شير مهراڻيءَ وٽان مليل بيت)

ڀٽائيءَ سان عام ماڻهوءَ جي محبت جو هڪڙو سبب اهو به آهي ته: لطيف هن سماج ۾ سيد کي ملندڙ رُتبو ڇڏي، اهڙن ماڻهن سان گڏجي ويو، جن کي اسان جو سماج گهٽ حيثيت ڏيندو آهي. ان طبقي ۾ ڪمي ڪاسبي ۽ مڱڻهار وغيره اچي وڃن ٿا. انسان سمورا عزت وارا آهن پر سيد ۽ مڱڻهار هڪٻئي جو ضد آهن. شاهه پنهنجي سيدي ڦٽي ڪري مڱڻهارن ۽ جوڳين سان رشتو ڳنڍيو. سندس صحبتي به اهي عام ماڻهو هئا. تڏهن ته چيائين :

جي ميراثي مڱڻا، آءٌ پڻ منجهان تن
ڪي ڪَهُ منهنجي ڪن، ارٿ منجهاران اُن جي.

اهو ئي سبب آهي ته اسان جو عام ماڻهو به لطيف سائينءَ کي پاڻ منجهان ئي سمجهي ٿو. اڄ به جڏهن خاص طور تي عام ماڻهو سندس مزار تي ويندو آهي ته هُو پُڇڻ تي سچي نالي بدران چوَندو آهي ته: ڀٽائيءَ سرڪار جي درگاهه تي ٿو وڃان. شاهه سائينءَ جي عقيدت ۾ ڳايل يا چيل شاعريءَ ۾ به شاهه صاحب کي گهڻي ڀاڱي "ڀٽائي" چئي مُخاطب ڪيو ويو آهي. مثال لاءِ جڳ مشهور ڳائڻيءَ مائي ڀاڳيءَ جو ڳايل لوڪ گيت اسان سڀني ضرور ٻُڌو هُوندو:

ڀٽ جا ڀٽائي، ڀٽ تي وَسئي نُور
مُنهنجون تو پُڄايون
مُنهنجون تو پُڄايون، من جون مُرادون
دل جون اُميدون

شاهه لطيف سان عوامي عقيدت جو اهو به هڪ پاسو آهي، جيڪو اسان مان ڪن کي وڻي نه وڻي پر ان کان انڪار نه ٿا ڪري سگهون. حقيقت ۾ ان عام ماڻهوءَ ئي شاهه سائينءَ جي ڪلام جو صحيح اثر قبُوليو آهي. مجمُوعي طور تي اسان سڀ شاهه سائينءَ جي پيغام جا پيروڪار آهيون. اسان شاهه سائينءَ جي ڪلام، شخصيت ۽ پيغام تي لکي پنهنجو قد وڌايو آهي: جڏهن ته عام ماڻهوءَ ڪلام ٻُڌي، سمجهي ۽ پڙهي سماج ۾

سِڪ، محبت ۽ پائيچارو وڌايو آهي.

شاهه سائينءَ کي اسان شاهه صاحب، لاکيٹو لطيف، ڀٽ جو گهوٽ، شاهه عبداللطيف ڀٽائي وغيره سڏيون ٿا. هن پنهنجي ڪلام ۾ گهٽي ڀاڱي عبداللطيف تخلص ڪم آندو آهي. اديون عبداللطيف چئي. ڪٿي به پاڻ کي شايد ئي شاهه چيو هُجائين. عبداللطيف ڪُتب آٽڻ جو هڪ اهو به سبب آهي ته هُن سڀ لڳ لاڳاپا ۽ نسبتون ختم ڪري رڳو هن ڀونءِ سان رشتو جوڙيو آهي: جنهن مان ٻين کي به سبق سکڻ گهُرجي.

جڏهن شاهه سائينءَ جي ڪلام جو مُطالعو ڪريون ٿا ته: سندس ڪلام جا لڳ ڀڳ سمُورا موضوع هِن ڀُونءِ سان تعلق رکن ٿا. هُن جن به قصن ۽ ڪهاڻين کي پنهنجي ڪلام جو بُنياد بڻايو آهي، اُنهن جو لاڳاپو هن ڌرتيءَ سان آهي. سسئي پُنهون، مُومل راڻو، نوري ڄام تماچي، عُمر مارئي، سورٺ راءِ ڏياچ، سُهڻي ميهار، لِيلان چنيسر وغيره ڀٽائيءَ جي ڀُونءِ جا ڪردار ۽ قصا آهن. انهن ڪردارن کان سواءِ ٻين ڪردارن جهڙوڪ: پورهيتن، سامُونڊين، هارين، سونارن، ڪُنڀارن، لوهارن، جوڳين، سنياسين، ڪاهوڙين، ٻهادرن وغيره جو واسطو به سنڌ ڌرتيءَ سان آهي. انهن ڪردارن وسيلي شاهه صاحب جو آفاقي پيغام عام ماڻهوءَ جي دل ۾ پيهي ويو. هُنن کي سمجهڻ لاءِ ڪنهن به ڊڪشنريءَ جي ضرورت نه پئي. اسان پڙهيل ڳڙهيل شاهه سائينءَ جي ڪلام کي سمجهڻ لاءِ لُغتن جي مدد وٺون ٿا: پر عام ماڻهو اڄ به بنا ڊڪشنريءَ جي شاهه سائينءَ جي ڪلام کي سمجهي ٿو.

شاهه لطيف جي ڪردارن، سُورمن ۽ سُورمين بابت تنوير عباسي صاحب لکي ٿو ته: "ڪنهن به قوم يا ٻوليءَ جي ڪلاسيڪي شاعريءَ جا سورما ۽ سورميون ان ٻوليءَ جي ڳالهائيندڙن ۽ ان ملڪ جي ماڻهن جي مجموعي احساسن ۽ مجموعي نفسياتي ڪيفيت ڏي اشارو ڪندا آهن. شاعرن، خاص ڪري عظيم ڪلاسيڪي شاعرن جي شاعريءَ ۾ آندل سُورمن ۽ سُورمين جي ڪردارن جي اڀياس مان اسان کي خبر ٿي پوي ته ان ملڪ جا ماڻهو يا ان ٻوليءَ جا ڳالهائيندڙ ڪهڙي قسم جا اجتماعي جذبا رکن ٿا.انهن جا اجتماعي احساس ڪهڙا آهن؟ هو ڪهڙين ڪهڙين ڳالهين کي پسند ڪن ٿا ۽ ڪهڙين کي ناپسند. ڪهڙي قسم جي ڪردارن سان انهن کي عقيدت آهي، ڪهڙي قسم جي ڪردارن سان انهن کي محبت آهي ۽ ڪهڙي قسم جي ڪردارن سان انهن کي نفرت آهي. ان قوم ۽ ان ٻوليءَ جي ڳالهائيندڙن جا اجتماعي قدر ڪهڙا آهن. اهي اجتماعي قدر توڙي سماجي هُجن توڙي اخلاقي يا جمالياتي: انهن اجتماعي قدرن جي پروڙ اسان کي عظيم ڪلاسيڪي شاعرن جي ڪردارن جي اڀياس مان ٿي پوي". (شاهه لطيف جي شاعري، ص: 272)

شاهه سائينءَ پنهنجيءَ دل جون ڳالهيون انهن ڪردارن وسيلي ڪيون آهن. هُن جو محبُوب سندس ڀُونءِ جو عام ماڻهو آهي، خواصن سان سندس نه پئي. هُن جي دوستي

عام ماڻهن سان هُئي. خاص ماڻهن يا خواصن شاهه سائينءَ ۾ سندس دوستن يعني عام ماڻهن کي ڏنيپ ڏنا. لطيف سرڪار سُور سَنا پر پنهنجن ماروئڙن، جهانگيئڙن ۽ سانگيئڙن کي نہ ڇڏيو. مارو ماڻهن بہ ساڻس دوستي نڀائي. پنهنجن حبيبن جي حُب لاءِ شاهه سائين فرمائي ٿو تہ:

حَبيبن هيڪار، منجهان مهر سڏ ڪيو
سو مُون سڀ ڇمار، اورڻ اهو ئي ٿيو.

(سُر ڪلياڻ)

شاهه لطيف اهڙي دور ۾ پنهنجيءَ ٻوليءَ جي ٻولي نہ رُڳو اختيار ڪئي اُٽلندو هڪ تحريڪ شروع ڪيائين، جنهن دور ۾ سنڌي ٻولي ڳالهائيندڙ ٻئي درجي جو شهري هو. اسان جو اديب ۽ شاعر سنڌي ٻوليءَ کي ڇتن جي ٻولي سمجهي پري ڀڄندو پئي ويو. روزگار ۽ دربار تائين پهچڻ جو وسيلو فارسي ٻولي هُئي. توڙي جو سنڌي ٻوليءَ جي اهميت ۽ حيثيت مڃرائڻ جي تحريڪ شاهه عبدالڪريم بُلڙيءَ واري، ميان لُطف الله قادريءَ ۽ ٻين شروع ڪئي هُئي پر اُن کي اوج تائين شاهه لطيف پهچايو. ماضيءَ ۾ تحريڪُن جي شڪل هِن دور وانگر نہ هُئي، جو جلسا جلُوس ڪيجن، بينر لڳائجن ۽ ڪا تنظيم ناهجي. سُڄاڻ شخصيتون پنهنجي قول ۽ فعل وسيلي مزاحمت ڪنديون هُيون. عام ماڻهو سندن پوئواري ڪري ڪاميابي ماڻيندا هُئا. شاهه صاحب سنڌي ٻوليءَ کي ترقي وٺرائڻ لاءِ سڀ کان اڳ ۾ پاڻ شاعري شروع ڪئي. اُها شاعري بہ عام ماڻهوءَ جي لهجي واريءَ ٻوليءَ ۾ شروع ڪيائين ۽ پوءِ نعرو هنيائين:

جي فارسي سکيو، گولو توءِ غُلام
جو ٻَڌو ٻن ڳالهيين، سو ڪيئن چائي ڄامُ؟
اُجيو تان آب گهُري، بُکيو تان طعام
اي عامَنِ سندو عام، خاصن منجهان نہ ٿيو.

(سُر آسا)

جيڪو سنڌي ڇڏي فارسي سکيو، اُهو غُلامن جو غُلام بڻجي ٿو وڃي. مطلب تہ غُلاميءَ جي بد تر درجي تي پهچي ٿو وڃي. جيڪو ڪنهن بہ هڪ ڳالهه تي نہ ٿو بيهي، بہ موقف رکي ٿو سو مُنافق آهي. اهو ڪو چڱو مُڙس يا معتبر ٿورئي چئبو! ڳالهه سڌي آهي تہ اُجاري کي پاڻي ۽ بُکاري کي ماني کپي.حُڪمرانن عوام کان نہ رڳو ٻولي کسي آهي پر سندن جيئڻ ئي جنجال ڪري ڇڏيو آهي. سندن وسيلا ڦري ڇڏيا آهن. اهي معاملا ڪي ڊڪيل نہ آهن پر عام آهن. چڱن ڀلن جي اڪثريت نہ رُڳو ماٺ آهي اُٽلندو حاڪمن سان ها ۾ ها بہ ملائي ٿي پر اِجان ڪي آهِن جيڪي ظلم خلاف آواز اُٿارن ٿا. عام ماڻهوءَ جي ٻوليءَ ۽ ٻين حقن لاءِ اُٿي بيٺا آهن.

دُنيا ڏٺو ته شاهه سائينءَ جي سنڌي ٻوليءَ کي زنده رکڻ واري تحريڪ ڪامياب ٿي ۽ اڄ جي دور ۾ سنڌي ٻوليءَ کي ترقي ڏيارڻ ۽ اڳتي وڌائڻ لاءِ شاهه سائين ئي اسان جو مددگار آهي. نه رڳو سنڌي ٻوليءَ بلڪِ سنڌ جي عظيم شخصيتن ۾ شاهه لطيف جو نالو سڀني کان مٿانهون آهي.

مجمُوعي طور تي شاهه سائينءَ جي ڪلام ۾ پوڻءِ شامل آهي پر خصُوصي طور سنڌس رسالي جي ٻن سُرن سُر سارنگ ۽ مارئيءَ ۾ پُوڻءِ کي ڪُجهه سرس ڳايو ويو آهي. هتي انهن سُرن جو مُختصر ذڪر ڪري هڪ ٻه مثال ڏجن ٿا.

مارئي هڪ عام ڳوٺاڻي ڇوڪري هُئي: جنهن کي وقت جو بادشاهه عُمر سُومرو اغوا ڪري مٿس شاديءَ ڪرڻ لاءِ زور ڀري ٿو. مارئي سڀ لالچون ٺُڪرائي ۽ ڏاڍ سهي انڪار ڪري ٿي. ان انڪار کي شاهه لطيف حُب الوطنيءَ جو ويس پارايو آهي. ملير سنڌس پوڻءِ جو حصو آهي ۽ مارئي سنڌس پوڻءِ جي نياڻي آهي. ان سُر ۾ شاهه لطيف پنهنجيءَ پوڻءِ کي ملير جو نالو ڏئي، پنهنجو ڏيهه يا مُلڪ نروار ڪري ٿو:

مُنهنجو مُلڪ ملير

ڪوٽن ۾ آءٌ ڪيئن گذاريان؟

هُو ان سُر ۾ ڏيهه جي حُڪمرانن لاءِ پيمانا به طئہ ڪري ٿو. عوام لاءِ ڪهڙو حاڪم سُنو ۽ خراب آهي، ان بابت به سمجهائي ٿو. عُمر هڪ حاڪم هو، اُن پنهنجي راڄ جي نياڻيءَ کي اغوا ڪري جيڪو ڪُڌو عمل ڪيو اُن لاءِ چئي ٿو:

جُهه سي لوڙائو ٿيا، جنين سنڌي ڏِيرَ

مارُوئڙا فقير، ڪنهن در ڏيندا دانهڙي؟

(سُر مارئي)

حُڪمران عوام جا ڇپر ڇانءَ ٿيندا آهن. اهي ئي جيڪڏهن ظالم، بي انصاف، ڦورو ۽ ڏاڍيل ٿين ته عوام ڪنهن کي دانهن ڏئي؟ تنهن ڪري حُڪمران اهڙو هُجي، جيڪو انصاف پسند هُجي. عوام کي ڦُرڻ بدران سهولتون ڏئي. گهٽ ۾ گهٽ غريب ماڻهن تان ٽيڪس معاف هُجي. عوام اجاين پابندين کان آجو هُجي. سنڌن وسيلا ۽ سهولتون ڪنهن ٻئي لاءِ نه پر سنڌن لاءِ ڪَتب آنديون وڃن. عام ماڻهو سُک ۽ سلامتيءَ ۾ هُجي. عوام جي خوشحاليءَ ۾ ڪنهن به ڏائڻ جي نظر نه هُجي. شاهه صاحب اهو سڄو پيمانو يا معيار پنهنجي هيٺئين بيت ۾ ڏنو آهي:

نه ڪا جهل نه پل، نه ڪو رائر ڏيهه ۾

آٽئو وِجهن آهرين، روڙئو رَتا ڳُل

مارو پاڻ اَمُلَ، مليرونِ مَرڪٽون

(سُر مارئي)

شاهہ لطيف جو سچو سُر سارنگ سندس ڀُونءِ جي موسمن، مُندن جي اٿرن، ماروئڙن جي گذر سفر (Survival) ۽ خوشحاليءَ جي آسن ۽ اُميدن تي ٻَڌل آهي. سنڌو درياهہ هُوندي بہ سنڌ جي خوشحالي برسات سان سلهاڙيل هُئي ۽ آهي. درياهہ تي انگريزن جي دور ۾ ٺاهيل نهري نظام کان اڳ ۾ تہ اسان کي مينهن جي وڏيڪ ضرورت هُئي، ڇاڪاڻ تہ درياهي وهڪرا پنهنجيءَ مرضيءَ سان ايندا ۽ ويندا هُئا. وهڪرن جي مرضي هُئي تہ ڪهڙي پاسي کي ٻوڙن يا سُڪائن ٿا. اهڙيءَ صُورت حال ۾ برسات وڏي غنيمت هُئي ۽ آهي. سچو سُر سارنگ هن ڌرتيءَ تي وسندڙ مينهن، ڪارن ڪڪرن جي وسڻ جي انتظار، وسڪاري کان پوءِ ڦٽندڙ ٻُوٽن ۽ فصلن جي اوسيئڙي ۽ محبتن جي ميلن جي منظر نگاري ڪري ٿو.

شاهہ سائينءَ جو هُونءَ تہ سمُورو ڪلام مشهُور آهي پر سندس سُر سارنگ ۾ شامل هڪڙو شعر اهڙو آهي جنهن کيس سڄيءَ دُنيا ۾ وڏي مڃتا ڏياري آهي. سندس اهو هڪڙو شعر لکين ماڻهن کي ياد آهي. ان جو ترجمو دُنيا جي ڪيترين ئي ٻولين ۾ ٿي چُڪو آهي. اسان مان گهڻا جڏهن تقرير ڪندا آهن تہ اهو شعر ضرور پڙهندا آهن. هر طبقي جا ماڻهو ان شعر کي پسند ڪندا آهن. ان شعر جي مقبُوليت جا مُختلف سبب آهن. هڪڙو سبب سڄي عالَم لاءِ خوشحاليءَ جي دُعا گهرڻ آهي جڏهن تہ مُنهنجيءَ نظر ۾ وڏي ۾ وڏو ڪارڻ هِن ڀُونءِ کي پنهنجي اصل نالي "سنڌ" سان سڏڻ آهي. ڀٽائي پنهنجيءَ اصل ڀُونءِ بابت ڇا سوچيندو، لوچيندو هو ۽ ڪهڙي آس رکندو هو؟ ان جو سچو نچوڙ هن بيت ۾ ڏنو اٿائين:

سائينم سدائين، ڪرين مٿي سنڌ سُڪار
دوست مٺا دلدار، عالَمَ سڀ آباد ڪرين

(سُر سارنگ)

ان بيت مان شاهہ سائينءَ جي سنڌ سان محبت ۽ سڄيءَ دُنيا لاءِ نيڪ خواهشن جو اظهار ٿئي ٿو. هُو پهريان سنڌ ۽ پوءِ سنڌ سان گڏ سڄيءَ دُنيا جي خوشحالي چاهي ٿو. عالَمي ڀلائيءَ کي مُلڪي ڀلائيءَ سان سلهاڙي ٿو.

لطيف پنهنجيءَ ڀُونءِ سان پيار ۽ پاٻوهہ جو ذڪر ڪيترن ئي بيتن ۾ ڪيو آهي. هُو هن ڌرتيءَ سان ڪيترائي رشتا جوڙي ٿو. رُڳو ان ڪري محبت نہ ٿو ڪري تہ هيءَ ڀُونءِ سندس ۽ سندس پيارن جي ڌرتي آهي.

هُو هڪ ٻي دعوا بہ ڪري ٿو تہ: هيءَ ڌرتي مُنهنجن ابن ڏاڏن جي بہ ڌرتي آهي. ان ۾ مُنهنجا سڄڻ بہ دفن ٿيل آهن: جنهن ڪري هِن ڀونءِ جو ماڻُ ۽ مرتبو وڌي وڃي ٿو. تنهن ڪري جيڪي گهڙيون بہ مان جيئرو آهيان، اُهي سَجايون ڪرڻيون آهن. هِن ڌرتيءَ ۽ ڌرتيءَ جي ماڻهن لاءِ ڪم ڪرڻو آهي. فرمائي ٿو:

جا پُونءِ پيرين مُون، سا پُونءِ متي سڄٽين
ڏِگ لتبا ڏُوڙ ۾، اُيي ڏٺاسُون
ڏينهن مڙيئي ڏُون، اُتي لوچ لطيف چئي.
(سُر مُومل راڻو)

وڏا وڏا فني خان پيدا ٿيا: ظالم، جابر، ڦورو ۽ ڌاڙيل پيدا ٿيا پر نيٺ اُنهن کي مات آئي. مرڻ کان پوءِ کين ڪو سڃاڻي ۽ ليکي بہ ڪونہ ٿو. جڏهن تہ: اُهي ئي ياد ڪيا وڃن ٿا، جن ٻين جي ڀلي لاءِ سوچيو ۽ لوچيو. تنهن ڪري پنهنجيءَ مُختصر زندگيءَ ۾ ٻين سان ڀلائي ڪري وڃو. وقت گهٽ ۽ مُقابلو سخت آهي.

لطيف سرڪار جي سمُوريءَ زندگيءَ جو اڀياس ڪنداسين تہ هن جو شروعاتي حصو مجازي عشق ۾ گذريو پر جيئن جيئن سندس ساڃاهہ وڌندي وئي ۽ پُونءِ جي پيل ۽ اهنجن کان واقفيت ٿيندي وئي تہ هُن جو هر پل پنهنجن مارُوئڙن کي سُجاڳ ڪرڻ، جاڪوڙڻ ۽ سنڌ جي خوشحاليءَ جي آس ۾ گذريو. سنڌ جي خوشحاليءَ جا خواب ۽ پنهنجن سانگين جا سُور ۽ يادون وٽس نہ رڳو حياتيءَ جي آخري دم تائين موجُود هُيون پر قبر ۾ بہ گڏ ويون.

اڄ بہ اسان سمُورن سنڌين جو سرواڻ ڀٽائي آهي. هُن جو ڪلام اسان جي هر موڙ تي رهبري ڪري ٿو. هن جو سچو ڪلام سڄڻ ۽ ساٿيهہ لاءِ آهي. هن وٽ سڄڻ ۽ ساٿيهہ کان غافل ٿيڻ وڏي ۾ وڏو ڏوهہ آهي. هُو فرمائي ٿو:

سڄڻ ۽ ساٿيهہ، ڪنهن اٺاسيءَ وسري
حيف تني کي هوءِ، وطن جن وساريو

اهو ئي سبب آهي تہ پاڻ فرمايائين تہ:

جان جان هُئي جيئري، ورچي نہ ويني
وڃي پونءِ پيني، ساريندي کي سڄڻين
(سُر سُهڻي)

هن پونءِ سان محبت، پنهنجيءَ پُونءِ جي ماڻهن کي سُجاڳ ڪرڻ، اجتماعي سوچ وڏائڻ ۽ وقت سان مُقابلي ڪرڻ واريءَ سوچ کي نظر ۾ رکي مُون ڪتاب 'ڀٽائي ۽ پُونءِ' لکيو آهي. ان ڪتاب ۾ شاهہ سائينءَ جي چُونڊ بيتن جي سمجهاڻي پنهنجيءَ سوچ آهر لکي اٿم. هِن موضوع کي وڌيڪ سمجهڻ لاءِ اوهان کي ان ڪتاب کي پڙهڻ جي گذارش ڪجي ٿي.

مددي ڪتاب:

1. ادبي تنقيد : فن ۽ تاريخ ، ڊاڪٽر فهميده حسين ، روشني پبليڪيشن ، ڪنڊيارو، 2011ع
2. شاهه جو رسالو، عثمان علي انصاري، ثقافت کاتو، حڪومت سنڌ، ٻيو ڇاپو، 2013ع
3. الف بي وار شاهه جو رسالو ۽ رسالي جي ڏسڻي، مرتب: عبدالغفار گوهر دائود پوٽو، سنڌيڪا اڪيڊمي ڪراچي، 2001ع
4. شاهه لطيف جي شاعري، تنوير عباسي، روشني پبليڪيشن ڪنڊيارو، 1995ع
5. www.newworldencyclopedia.org/entry/longinus